

Οι ιδέες και το έργο του Ρήγα στον Βουλγαρικό πνευματικό χώρο του 19ου αιώνα

ΚΥΡΙΑ ΤΟΠΑΛΟΒ, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Άγιος Κλίμεντ Οχρίδσκι της Σόφιας,
Πρόεδρος της Ακαδημίας Βαλκανικού Πολιτισμού, τ. Πρέσβης της Βουλγαρίας στην Ελλάδα
Email: ktopalov@abv.bg

Η μελέτη της επίδρασης που άσκησαν το έργο και οι ιδέες του μεγάλου οραματιστή της απελευθέρωσης των υποδούλων λαών της Βαλκανικής στη βουλγαρική λογοτεχνία και γενικότερα στο βουλγαρικό πνευματικό χώρο του 19ου αιώνα, αποτελεί τμήμα σημαντικό της γενικότερης μελέτης, διερεύνησης και κατανόησης του μεγάλου θέματος: βουλγαροελληνικές σχέσεις - λογοτεχνικές, πολιτιστικές και πολιτικές - στον 18ο και 19ο αιώνα. Δυστυχώς όμως, στις μελέτες που μέχρι τώρα έγιναν από διάφορες πλευρές πάνω στο θέμα αυτό - θέμα σπουδαίο για τη βαθύτερη αλληλογνωριμία και προσέγγιση των δύο λαών, καθώς και την επισήμανση και υπογράμμιση των κοινών στοιχείων παράδοσης και πνευματικής κληρονομιάς - είναι σχεδόν ανύπαρκτες οι εργασίες που να είναι αφιερωμένες στο έργο του πρωτεργάτη και πρωτομάρτυρα της ελευθερίας του ελληνικού λαού και της δημιουργίας μιας παμβαλκανικής Ελληνικής δημοκρατίας. Όραμα πρόσκληση και πρόκληση στις δύσκολες βαλκανικές μέρες μας. Και επίσης, δυστυχώς, σχεδόν δεν έχουν προσεχθεί και μελετηθεί όπως πρέπει, οι άμεσες και έμμεσες επιδράσεις των ιδεών και του έργου του Ρήγα γενικότερα στα βουλγαρικά πράγματα.

Η ανακοίνωσή μου θέτει τον περιορισμένο στόχο να επισημάνει μερικές περιπτώσεις αυτού του φαινομένου, δηλαδή της επίδρασης του Ρήγα, των ιδεών, της ποίησής του και κατ' εξοχή του "Θούριου", σε σχέση με την εμφάνιση και εξέλιξη της βουλγαρικής επαναστατικής ποίησης της περιόδου της βουλγαρικής αναγέννησης και ιδιαίτερα με το τμήμα της εκείνο το οποίο σε μεγαλύτερο βαθμό έχει τα χαρακτηριστικά της επαναστατικής ποίησης.

Στην βουλγαρική ποίηση της εποχής, η επαναστατική ποίηση κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή της στη δεκαετία του 1850, σαν μια έκφραση της κορύφωσης της πνευματικής αναταραχής συνδεδεμένης με τις ελπίδες απελευθέρωσης που γεννιούνται τις παραμονές και κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, καθώς και στη δεκαετία του 1870 - δεκαετία φορτισμένη με επαναστατικό πνεύμα και μεστή ιστορικών γεγονότων, με κορυφαίο την τραγική κατάληξη της εξέγερση του Απριλίου 1876 και τέλος την απελευθέρωση του βουλγαρικού λαού στα 1878, ύστερα από σκλαβιά πέντε αιώνων στον Τούρκο - δυνάστη. Στη δεκαετία του 1850 αυτός ο τύπος ποίησης αντιπροσωπεύεται από την ποίηση των Γκιώργκη Ρακόφσκυ, Ντόμπρι Τσίβντολοβ και Πέτκο Σλαβέικοβ και στη δεκαετία του 1870 από τους Πέτκο Σλαβέικοβ και Στέφαν Σταμπολόβ. Στη δεκαετία του 1870 τα βασικά αισθητικά χαρακτηριστικά της ώριμης πια βουλγαρικής λογοτεχνίας της αναγέννησης έχουν πλέον ολοκληρωθεί και εκτός από τους εσωτερικούς νόμους που ακολουθεί η λογοτεχνική εξέλιξη και τη σχέση της με τη δημοτική ποίηση είναι ανάγκη να αναζητήσουμε και τις επιδράσεις

που απ' έξω δέχεται. Αυτές αναμφισβήτητα θα είναι πρώτα απ' όλα ρωσικές (στους Σλαβέικοβ, Τσιντούλοβ, Καραβέλοβ, Μπότεβ, Σταμπουλόβ, τόσο στα ποιήματά τους όσο και στα πεζά τους). Στη δεκαετία του 1850 όμως, εκτός από ποιητές όπως οι Σλαβέικοβ και Τσίντουλοβ που δέχονται ισχυρή επίδραση κάποιων Ρώσων ποιητών όπως των Νεκράσοβ, Χομιάκοβ, Πούσκιν, Λέρμοντοβ και άλλων, η βουλγαρική ποίηση εξακολουθεί να δέχεται ακόμα, αν και πλέον όχι τόσο δυνατά, την ελληνική επίδραση. Το γεγονός πως η επίδραση αυτή είναι πιο έντονη στο επαναστατικό τμήμα, είναι καθαρά νομοτελειακό. Αρχίζοντας από τον δέκατο όγδοο αιώνα ακόμα με την αποδοχή μέσα από την ελληνική παιδαγωγική λογοτεχνία των ιδεών του γαλλικού Διαφωτισμού η επίδραση αυτή τελειώνει, όπως είναι φυσικό, με εκείνο το κομμάτι της λογοτεχνίας που είναι στενά συνδεδεμένο με τον αγώνα για πολιτική απελευθέρωση. Η ελληνική επίδραση είναι πρωταρχικής σημασίας στη διαμόρφωση βουλγαρικής λογοτεχνίας τον δέκατο όγδοο αιώνα και το πρώτο μισό του 19ου και οι λόγοι είναι οι εξής: η προ αιώνων συνύπαρξη στον ίδιο γεωγραφικό χώρο Βουλγάρων και Ελλήνων, η θρησκευτική και πολιτιστική σύμπτωση καθώς και η κοινή ιστορική μοίρα των δύο λαών και περισσότερο στους αιώνες της σκλαβιάς, η ελληνική παιδεία όλων σχεδόν των δημιουργών της βουλγαρικής πνευματικής αναγέννησης, η χρονικά ενωριότερη απελευθέρωση της Ελλάδας και η σύσταση ελληνικού κράτους, το οποίο είχε αρχίσει να προχωρά σε κάποιο δρόμο πολιτικής και πολιτιστικής εξέλιξης. Με συνέπεια, για τους λόγους Βούλγαρους τότε, η Ελλάδα να ενσαρκώνει τ' όνειρό τους για εθνική απελευθέρωση και ν' αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση. Κάτι που άλλωστε συνέβαινε και στους υπόλοιπους βαλκανικούς λαούς που δεν είχαν ακόμα αποτινάξει το ζυγό. Γι' αυτό μάλιστα μετά τα μέσα του αιώνα πολλοί είναι οι Βούλγαροι, ιδιαίτερα από περιοχές που ήταν πιο κοντά στον ελληνικό χώρο (αρκεί ν' αναφέρουμε τα ονόματα του Γρηγόρ Παρλίτσεβ και Κωνσταντίν Μιλαντίνοβ, που έρχονται να φοιτήσουν σε σχολεία ελληνικά. Μερικοί από αυτούς θα παραμείνουν για πάντα στην Ελλάδα που τους προσφέρει καλύτερες συνθήκες επαγγελματικής δράσης και κοινωνικής επιτυχίας. Μεταξύ δε αυτών υπάρχουν και περιπτώσεις ατόμων που τόσο διακρίθηκαν, ώστε μπόρεσαν να κατακτήσουν θέσεις αξιοζήλευτες στον ελληνικό πνευματικό χώρο της εποχής εκείνης. Ιδιαίτερα πρέπει να τονισθεί η περίπτωση του Γρηγόρ Παρλίτσεβ (Γρηγόρης Σταυρίδης) η οποία καταδεικνύει πως οι δύο λαοί μπορούσαν να συναντηθούν να συνυπάρξουν και να δράσουν ελεύθερα από κοινού και στον λογοτεχνικό στίβο.

Όπως είναι γνωστό, στον ποιητικό διαγωνισμό του 1860, την πιο μεγάλη πνευματική εκδήλωση του τότε ελληνικού κράτους, νικητής ανεδείχθη ο Γρηγόρ Παρλίτσεβ. Κατά την απονομή των βραβείων, σχεδόν σύσσωμος ο αθηναϊκός λαός συνέρρεε στο χώρο γύρω από το Πανεπιστήμιο και την Ακαδημία για να επευφημήσει αυτόν στον οποίο θα δινόταν το δάφνινο στεφάνι της νίκης και θα του απενέμετο ο τίτλος του καλύτερου ποιητή της χρονιάς. Ίσως εδώ θα πρέπει, σε παρένθεση, να προσεχθεί και να τονισθεί η παλλαϊκή αυτή συμμετοχή του λαού της Αθήνας που δείχνει τι είδους γεγονότα τον συγκινούσαν, όταν ένας ποιητικός διαγωνισμός, αποτελούσε κορυφαίο γεγονός πρώτης γραμμής. Στον νικητή λοιπόν της χρονιάς εκείνης Παρλίτσεβ με το ποίημα του "Ο Αρματωλός", ο πρόεδρος της ελλανόδικης επιτροπής Αλέξανδρος Ραγκαβής, συγκινημένος και ενθουσιασμένος από την έμπνευση και ομορφιά του ποιητικού του πονήματος του απήυ-

θυνε λόγια τόσο θερμά που ίσως δεν είχαν ξανακουστεί στα είκοσι πέντε χρόνια ύπαρξης του διαγωνισμού. Και του οποίου η δόξα είχε στεφανώσει μεγάλα ονόματα ποιητικά του καιρού εκείνου.

Το γεγονός ότι στην επαναστατική βουλγαρική ποίηση της δεκαετίας του 1850 παρατηρούμε επίδραση των ποιημάτων του Ρήγα και των ιδεών του και όχι συγχρόνων Ελλήνων ποιητών εξηγείται τόσο από τον διαφορετικό βαθμό αισθητικής εξέλιξης στον οποίο βρισκόταν τότε η ελληνική ποίηση, η οποία είχε αρχίσει να παρακολουθεί τα διάφορα ευρωπαϊκά πρότυπα και να δέχεται τα διάφορα λογοτεχνικά ρεύματα και στην οποία είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται και σχολές, σε σχέση με τη βουλγαρική ποίηση, η οποία τότε ακόμα βρισκόταν σε κατώτερη αισθητική βαθμίδα. Όσο και από τις διαφορετικές ιστορικές συνθήκες που εκείνη τη στιγμή ζούσε ο βουλγαρικός λαός και οι οποίες άλλα επίτασσαν. Στιγμές ανάλογες, ως ένα σημείο, με την εποχή που έζησε ο Ρήγας, τέλος του δευτέρου μισού του 18ου αιώνα. Όταν έχει πια αναπτυχθεί η ελληνική εθνική συνείδηση και ο Ρήγας γράφει τα ποιήματα του ξεσηκωμού - και τον Θούριο του, όσο επίσης και με τις πρώτες δύο δεκαετίες του 19ου αιώνα, όταν προετοιμαζόταν η επανάσταση του ελληνικού γένους και τέλος με τη στιγμή που αυτή πραγματοποιείται, ένα τέταρτο ακριβώς του αιώνα ύστερα απ' τον τραγικό θάνατο του Ρήγα.

Αναμφισβήτητα αυτός που είναι πιο κοντά στο Ρήγα, στην ποίησή του καθώς και στις πολιτικές ιδέες και θέσεις, από τους Βούλγαρους αγωνιστές της ανεξαρτησίας, είναι ο Γκιώργκυ Ρακόφσκυ, αγωνιστής και διανοούμενος. Όχι μόνο γιατί σε αντίθεση με τους συγχρόνους του Τσιντουλόφ και Σλαβέικοφ δεν δέχεται επίδραση από τη ρωσική λογοτεχνία, μα και επειδή σε αντίθεση με τους ανωτέρω, έχει ελληνική παιδεία. Φοιτά στην ίδια “την πηγή”, κατά τη φράση του, και σ' όλη τη ζωή του παρακολουθεί την ελληνική λογοτεχνία και διατηρεί δεσμούς φιλίας με αρκετούς αντιπροσώπους της, της εποχής εκείνης.

Τέλος ο Γκιώργκυ Ρακόφσκυ είναι από βουλγαρικής πλευράς εκείνη η αγωνιστική μορφή που παρουσιάζει τις πιο πολλές αναλογίες με τη μορφή του μεγάλου Έλληνα εθνεγέρτη. Και εξ' αιτίας της πνευματικής και εθναποστολικής του δράσης και των διαστάσεων του εθνωφελούς του έργου, αλλά και εξ' αιτίας των ιδεών του και προπαντός γι' αυτές και τα οράματά του. Την εγκύκλια ελληνική παιδεία ο νεαρός Ρακόφσκυ παίρνει στη γενέτειρά του την μικρή πόλη Κότελ και στη συνέχεια κοντά στον γνωστό ελληνιστή Ράινο Πόποβιτς, στη γραφική πόλη Κάρλοβο, γενέτειρα του άλλου μεγάλου εθναποστόλου και αγωνιστή Βασίλ Λέφσκυ (Vasil Levski), στη φημισμένη κοιλάδα των ρόδων στις νότιες υπώρειες του Αίμου. Το 1837 τον βρίσκουμε να φοιτά στο γνωστό ελληνικό γυμνάσιο της Κωνσταντινούπολης, το Κουρούτσεσμε. Εδώ παρακολουθεί ο Ρακόφσκυ γραμματική, ποίηση, μαθηματικά, φυσική, γεωγραφία, θεολογία. Κι εδώ, σ' αυτό το διαφωτιστικό περιβάλλον ξυπνούν τα πολύπλευρα ενδιαφέροντά του, που αργότερα θα τον αναδείξουν ανάμεσα στους πρώτους διανοουμένους της πατρίδας του, που θεμελιώνει και συμβάλλει στην περαιτέρω εξέλιξή τους, μια σειρά επιστημών, όπως φιλολογία, ιστοριογραφία, λαογραφία, λογοτεχνία, δημοσιογραφία.

Φυσικό είναι να υποθέσουμε πως εδώ ακριβώς, στη Βασιλεύουσα, περιοχή στην οποία συναντιούνται οι βαλκανικοί λαοί, σ' αυτή την πνευματική κολυμπήθρα πολιτισμού απ' την οποία και ο Ρήγας είχε περάσει,

θα ήρθε ο Ρακόφσκυ σ' επαφή με το έργο του μεγάλου οραματιστή και με τις ιδέες του για κοινή εθνική ανεξαρτησία των λαών της Βαλκανικής. Φαίνεται αυτές οι ιδέες οδήγησαν τον Ρακόφσκυ στην αποτυχημένη μεν αλλά αξιοσημείωτη προσπάθεια να δημιουργήσει μαζί με τον Ιλαριών Μιχαηλόφσκυ (αργότερα Μακαριοπόλσκυ), μυστική οργάνωση για την απελευθέρωση της Βουλγαρίας. Καθώς και η ξαφνική απόφαση του νεαρού αγωνιστή να εγκαταλείψει την Πόλη και πριν περάσει χρόνος να βρεθεί στη Βράιλα της Ρουμανίας επικεφαλής μιας εξέγερσης εναντίον των Τούρκων, την οποία από κοινού Έλληνες και Βούλγαροι προετοίμασαν. Αργότερα επικεφαλής μιας ανάρτικης ομάδας ανεβαίνει στο βουνό, γράφει και τα δικά του "Θούρια". Επηρεασμένος βέβαια από τον Θούριο του Ρήγα, θέλοντας με τη σειρά του να δώσει ένα παιάνα στην μελλοντική εξέγερση των Βουλγάρων που ονειρευόταν και που γι' αυτή πάλευε.

Ολόκληρη η περίοδος της βουλγαρικής αναγέννησης δεν έχει να παρουσιάσει άλλη μορφή που να πλησιάζει περισσότερο με τον Ρήγα από τον Γκιώργκη Ρακόφσκυ. Και από την άποψη της πολυσχιδούς προσωπικότητάς του και από την άποψη των ιδεών του. Η ιδεολογική συγγένεια Ρήγα - Ρακόφσκυ είναι εντυπωσιακή, αν και μεταξύ τους απέχουν χρονικά κάπου μισό αιώνα.

Γνήσιος εκφραστής και ασυμβίβαστος υπερασπιστής των ιδεών του Ρήγα, ο Ρακόφσκυ καλύπτει με τη δράση του μια εικοσαετία σκληρών αγώνων. Στη φλογερή διακήρυξή του προς τον βουλγαρικό λαό, ο Γκιώργκη Ρακόφσκυ θα μιλήσει με τούτα τα λόγια:

«Βούλγαροι, αδέρφια μου αγαπητά. Έφτασε η ώρα κι εμείς να σπάσουμε τα βαριά δεσμά. Να λευτερωθούμε απ' τον ζυγό στον Τούρκο τον άπιστο. Μια ζωή μέσα στη άτιμη σκλαβιά, βάρος ασήκωτο και ατέλειωτο μονάχα. Ποιο είν' το καλό που βλέπουμε στη δούλεψη του σκληρού Οθωμανού; Κάλλιο 'ναι θάνατος γλυκός πάνω σε μια στιγμή, αδέρφια μου, για λευτεριά, παρά σκλαβιά πολύχρονη και βασανιστική στα τούρκα δεσμά. Εμπρός παιδιά, μικροί, μεγάλοι μ' ένα όπλο στο χέρι σηκωθείτε, για ανεξαρτησία, εμπρός για την χιλιάκριβη τη λευτεριά. Το τούρκικο δοβλέτι όπου νάναι το πήρ' ο άνεμος. Βούλγαροι τι καθόμαστε, τι καρτερούμε; Ήρθ' η στιγμή να δείξουμε στις φλέβες μας πως τρέχει ακόμα αίμα παλληκαρίσιο, πρωτοβουλγαρικό. Πως όλο δεν το ρούφηξε ο ξένος μακελλάρης. Ως πότε ν' αντέξουμε ταπεινώση, κλεψιές και σκοτωμούς; Η θηριωδία του άπιστου ασήκωτη στις πλάτες μας. Της γειτονιάς μας τα ομόδοξα αδέρφια μας τα αντρειωμένα, Μαυροβούνιοι και Σέρβοι μ' ένα σπαθί στο χέρι χτυπούν κι αφανίζουν τον απ' τα παλιά κοινό εχθρό, τον Τούρκο, που για το αίμα μας διψά. Τούτη εδώ είν' η στιγμή κι άλλη απ' αυτή δεν έχει. Απ' άλλο νε τη λευτεριά κανείς να μη προσμένει. Μονάχα με το δικό μας το σπαθί τη λευτεριά θα πάρουμε. Και στη καρδιά του ο καθείς ας γράψει τούτες τις άγιες λέξεις - ελευθερία ή θάνατος - και με σπαθί που φλόγες βγάζει ας τρέξουμε στις μάχης το πεδίο, κάτω απ' τη σημαία τ' ανίκητου βουλγάρικου λιονταριού. Και του Θεού το χέρι το παντοδύναμο ας ειν' βοήθειά μας!...»

Και οι λίγες τούτες αράδες του Ρακόφσκυ, ακόμα και άτεχνες, παραπέμπουν στον Ρήγα και φανερώνουν τον ενθουσιώδη οπαδό του. Είναι πολλά τα κείμενα που θα μπορούσαμε να παραθέσουμε και τα οποία κλείνουν το νόημα μιας ζωής ατέλειωτων αγώνων και ταλαιπωριών ενός ανεξάντλητου και ακατάβλητου ανθρώπου.

Μιας πολύπλευρης προσωπικότητας που υπήρξε και επαναστάτης, και διπλωμάτης, και ποιητής, και δημοσιογράφος, και ιστορικός, και λαογράφος, και που πάντα μπροστά στα μάτια του είχε ολοζώντανο το όραμα του μεγάλου προδρόμου του Ρήγα, για τους αδελφούς λαούς της Χερσονήσου του Αίμου. Το πνεύμα και το έργο του Ρήγα τον ενέπνεαν και του έδιναν δύναμη και ύστερα από μύριες πίκρες και απογοητεύσεις να συνεχίζει να υπηρετεί τον υψηλό στόχο της ζωής του, την ιδέα της λευτεριάς και της σύμπραξης των λαών της Βαλκανικής. Αρνούμενος να υποταχθεί στην πραγματικότητα και να υποστείει τη σημαία του. Αταλάντευτος μέχρι τέλος στην πίστη του, ο Ρακόφσκυ, περιέρχεται τις βαλκανικές πρωτεύουσες με κόπους και αγωνίες για να προωθήσει τα σχέδια του. Σχέδια σύμφωνα πάντα με την αξεπέραστη σε ωριμότητα, μέχρι σήμερα, πολιτική σύλληψη των δύο μεγαλόπνευστων ανδρών που δεν θα άφηνε τον τρίτο, να είναι ο πραγματικός νικητής στην υπόθεση των βαλκανικών λαών.

Εδώ και πολύ καιρό οι μελετητές της ποίησης του Ντόμπροϊ Τσίντουλοβ και του Πέτκο Σλαβέικοβ επισημαίνουν τη ρωσική επίδραση στο έργο τους, ενώ ελληνική επίδραση αποδίδουν μόνο στα ερωτικά ποιήματα του Σλαβέικοβ (ιδιαίτερα επίδραση του Χριστόπουλου). Όμως πιστεύω, πως μια βαθύτερη μελέτη της ποίησής τους, στο μέλλον, θα αποδείξει ότι στα επαναστατικά ποιήματά τους υπάρχει επίδραση από αντίστοιχα ελληνικά ποιήματα. Και πάνω απ' όλα από τον "Θούριο" του Ρήγα.

Θα αποδειχθεί ότι προς αυτή την κατεύθυνση, προς την ποίηση του Ρήγα (όπως συμβαίνει και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και στο δημοτικό τραγούδι) οδηγούνε όχι μόνο η παρουσία συγκεκριμένων ποιητικών χαρακτηριστικών (όπως π.χ. οι λέξεις κλειδιά: παλληκάρι, λιοντάρι, μάνα-πατρίδα και άλλες, αλλά και οι ιδέες που ξεπηδούν από αυτά και το πνεύμα που τα διαπερνά και του εκφράζουν τον πόθο των λαών της βαλκανικής, να αποτινάξουν τον ζυγό, μ' ένα κοινό αγώνα.

Προς την ίδια κατεύθυνση οδηγεί επίσης και η αισθητική μορφή αυτών των ποιημάτων και οι ποιητικές λύσεις της φόρμας που έδωσαν οι ποιητές στα έργα τους. Και ενώ τα ποιήματα του Τσίντουλοβ είναι περισσότερο ρητορικές προκηρύξεις και όχι στρατιωτικά παραγγέλματα και στηρίζονται όπως και ο "Θούριος" στην αλληγορική γλώσσα των μεταφορών και ποιητικών συγκρίσεων, τα ποιήματα προσκλητήριο του Σλαβέικοβ έχουν λόγο λιτό και άμεσο, φράσεις κοφτές, παλμό και φλόγα. Και θαρρείς κοχλάζουν από πάθος επαναστατικό κι ανυπομονησία ν' αρχίσει η μάχη. Σου φέρνουν στο νου τις σύντομες και ζωηρές φράσεις ενός ατρόμητου οπλαρχηγού προς τους συντρόφους του, που είναι έτοιμοι να ριχτούν στον αγώνα. Αυτά τα χαρακτηριστικά θυμίζουν δημοτικά τραγούδια της ελληνικής εθνεγερσίας του 1821.

Τα ποιήματα του Τσίντουλοβ πιο κοντά στα ποιήματα του Ρήγα, γράφτηκαν την εποχή που προετοιμαζόταν η επανάσταση. Γι' αυτό κι ο σκοπός είναι να ξυπνήσει ο προς την δούλη πατρίδα έρωσ, ν' ανάψουν την επαναστατική φλόγα. Όμως τα ποιήματα του Σλαβέικοβ καθώς τα δημοτικά τραγούδια του '21, γράφονται τις ώρες των καυτών γεγονότων κι έτσι η χρονική στιγμή καθορίζει και την αισθητική τους.

Όμως επειδή και η ποίηση του Τσίντουλοβ, και η ποίηση του Σλαβέικοβ έχουν κοινή αφητηρία και η δεύτερη είναι οργανικά δεμένη και φυσική συνέχεια της πρώτης γίνεται φανερό πως και την ποίηση του Σλαβέικοβ αγγίζει η παράδοση που καθιερώνεται με τον Ρήγα.

Ο περιορισμένος χώρος μιας επιστημονικής ανακοίνωσης δεν μου επιτρέπει να επεκταθώ σε μια επισήμανση των κοινών σημείων ανάμεσα στις ιδέες του Ρήγα, όπως εκφράζονται στην ποίησή του και στις ιδέες που διατυπώνονται από τους Βούλγαρους ποιητές της εποχής του εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα.

Θα υπενθυμίσω μόνο τελειώνοντας, πως τα μεγάλα τέκνα του βουλγαρικού λαού Γκιώργκη Ρακόφσκυ, Βασίλ Λέφσκυ, Λιούμπεν Καραβέλοβ, Χρήστο Μπότεβ στον υπέρ ελευθερίας αγώνα τους υπερασπίστηκαν τα «πιστεύω» τους με όπλο και με πένα και με την ίδια τη ζωή τους, παλεύοντας για ιδέες που είχαν τις ρίζες στο πνεύμα του Ρήγα. Και πρέπει ακόμα να πω ότι όσες φορές στα κείμενά τους οι Βούλγαροι αγωνιστές της ελευθερίας και του πνεύματος, που τα ονόματα τους πιο πάνω αναφέραμε, μιλούν για τον Ρήγα, πάντα το κάνουν με σεβασμό ιδιαίτερο, για το αποστολικό έργο του.

Σχετική συγκριτική μελέτη μου για τον Ρήγα και Ρακόφσκι στα πολιτισμικό-ιστορικά πρότυπα της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού των Βαλκανίων κυκλοφόρησε πριν μερικά χρόνια, εκδόθηκε φέτος και στα ελληνικά από την Επιστημονική Εταιρία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με επιμέλεια του Δρ. Δημήτριου Καραμπερόπουλου. Το βιβλίο μου σχολιάζει τον Ρήγα και τον Ρακόφσκι σαν προσωπικότητες με πολύπλευρα πνευματικά ενδιαφέροντα, συγγραφείς των επόμενων εθνικοαπελευθερωτικών επαναστάσεων των λαών τους, παράξενος μόνο με την πρώτη ματιά συνδυασμός ονειροπόλων-τυχοδιωκτών και μεγαλοφυών πολιτικών με νηφάλια, πρακτική και οργανωτική αντίδραση, που αναλαμβάνουν έργα καταδικασμένα εκ των προτέρων σε αποτυχία λόγω ανεπικαιρότητας, μεγάλοι μοναχικοί οι οποίοι προσπερνούν και την εποχή, και τους συγχρόνους τους, συνοψίζουν και παρουσιάζουν το καλύτερο δυνατόν βαλκανικό πρότυπο του ιστορικά αναγκαίου **ηγέτη**, του **ανθρώπου-κράτους** ο οποίος συνοψίζει σχεδόν όλες (ή τουλάχιστον τις πιο σπουδαίες) λειτουργικότητες του ακόμη μη υφιστάμενου θεσμού του μελλοντικού εθνικού κράτους.

Βιβλιογραφία: Kiril Topalov - Rigas

Ригас Велестинлис. Революционно. (Революционен проглас, Правата на човека, Конституция, Бойна песен.) Превод: Н. Данова, В. Станилов. Увод: Д. Карамберопулос. С., 1998.

Φιλипος, Ιλ. Предреволюционните кризи и Н. С. Пиколо. – Балканистика, 1989, № 3.

Ζέτζεφ, Μ. Ρήγας Φεραίος – Ντόμπρι Τζίντουλωφ. Παραλληλισμοί. Στην εφημ. "Νεοελληνικά Γράμματα», αριθ. φύλλο 54, 1993, σ. 8.

Ντανοβα, Ν. Το μήνιμα του Ρήγα και οι Βούλγαροι. – Αντί, περ. Β, τεύχ. 652, 1998.

Данова, Н. Ригас Ферееос Велестинлис (1757 – 1798), сп. Балканите, № 1, 1998, с.34 – 35.

Ζουδис, Γ. Ригас Велестинлис, С., 1973.

Τοπάλοβ, Κ. Ρακόβски και Ρήγας στα πολιτισμικό-ιστορικά πρότυπα της Αναγέννησης των Βαλκανίων. Εκδ. Επιστημονικής εταιρείας μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα. Αθήνα, 2011.